

การเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย: การทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนด

ขอบเขต

Lifelong Learning in The Thai Social Context: A Scoping Review

¹เมธชนนท์ ประจวบลาภ, ²สถิตาพร คำสด, และ ³วรัทยา ธรรมกิตติภพ

¹Metchanon Prajuablap, ²Sathidaporn Khomsoda, and ³Varataya Thammakittipob

¹สำนักกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต สถาบันยุวทัศน์แห่งประเทศไทย

²⁻³คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

¹Office of Activity for Lifelong Learning, Thailand Youth Institute, Thailand.

²⁻³Faculty of Education, Kasetsart University, Thailand.

E-mail: ¹edu.ynet@gmail.com, ²fedusokh@ku.th, ³feduvkt@ku.ac.th

Received April 1, 2025; Revised May 15, 2025; Accepted May 24, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เกิดขึ้นจากสังคมไทยมีการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างกว้างขวาง จึงมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในบริบทสังคมไทยด้วยกระบวนการทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต และ 2) เพื่อพัฒนารอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น โดยการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร ที่ใช้กระบวนการทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต งานวิจัยที่คัดเลือกมาศึกษาเป็นงานวิจัยที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารที่ปรากฏบนฐานข้อมูลวารสารออนไลน์ (Thaijo) ระหว่างปี พ.ศ. 2558-2567 ซึ่งผ่านเกณฑ์การคัดเลือกจำนวน 69 บทความ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการสังเคราะห์แก่นสาระหลัก ผลการวิจัยพบว่า 1) บริบทสังคมไทยนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ทั้งหมด 24 หมวดหมู่ มีกลุ่มเป้าหมายเข้ารับบริการการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่หลากหลาย ครอบคลุมทุกช่วงวัย หลากหลายอาชีพ และกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ 2) กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในบริบทสังคมไทย ประกอบด้วยการเรียนรู้ตลอดชีวิต ใน 3 ระดับ คือ การเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับนโยบาย ระดับโครงสร้างทางสังคม และระดับปัจเจกบุคคล

คำสำคัญ: การเรียนรู้ตลอดชีวิต; การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์; การทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต; บริบทสังคมไทย

Abstract

This research stems from the widespread adoption of lifelong learning concepts for human resource development in Thai society. The study aims to (1) systematically review and synthesize knowledge related to applying lifelong learning in human resource development within the Thai social context using a scoping review approach, and (2) develop a concept that clarifies lifelong learning within the Thai social context. This study employs a documentary research methodology,

utilizing a scoping review process. The research articles selected for analysis were published in Thai Journal Online (ThaiJo) (2015 – 2024), with 69 articles meeting the selection criteria. Data analysis was conducted using qualitative synthesis, applying Thematic Synthesis to extract key insights. It was discovered from the results that 1) the application of lifelong learning in Thai society for human resource development encompasses 24 categories, with a diverse range of target groups receiving lifelong learning services, including all ages, various professional sectors, and specific target populations; and (2) the conceptual related to lifelong learning in the Thai context consists of three levels: lifelong learning at the policy level, the social structural level, and the individual level.

Keywords: Lifelong Learning; Human Resource Development; A Scoping Review; Thai Social Context

บทนำ

สถานการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อมทั้งในประเทศและต่างประเทศ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเพื่อให้ใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุข โดยการเรียนรู้ที่ได้รับจากการศึกษาในช่วงวัยเรียนในระบบโรงเรียน ไม่สามารถนำความรู้ไปใช้ได้ตลอดชีวิต เนื่องจากความรู้มีวงจรสั้นและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต lifelong learning จึงกลายเป็นฐานคิดสำหรับการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ในหลายประเทศรวมถึงประเทศไทย เพื่อรับประกันว่าประชากรจะได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงชีวิต ตั้งแต่เด็ก วัยเรียน วัยทำงาน และวัยผู้สูงอายุ (Prajublap, M., 2023) จากความสำคัญของแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตข้างต้น รัฐบาลไทยจึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดยกำหนดหลักการจัดการศึกษาไว้ในมาตรา 8 ว่าการจัดการศึกษาทั้งปวงต้องเป็นการศึกษาตลอดชีวิตของประชาชน กระบวนการต้องเป็นไปอย่างต่อเนื่อง และให้สังคมมีส่วนร่วมจัดการศึกษา รวมถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ก็ได้กำหนดให้ประชาชนมีสิทธิเข้าถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามความต้องการและความสนใจ ครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย (Ministry of Education, 1999; Constitution Drafting Commission, 2017)

ภายหลังการประกาศใช้กฎหมายการศึกษาแห่งชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 ทั้งสถานศึกษา หน่วยงานทางการศึกษา และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ได้กำหนดให้แนวคิด “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” หรือ “การศึกษาตลอดชีวิต” เป็นหลักการสำคัญสำหรับการจัดการศึกษาให้กับประชาชน พิจารณาได้จากการกำหนดยุทธศาสตร์ชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 แผนการศึกษาชาติ และมาตรฐานการศึกษาชาติที่กล่าวถึงแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตไว้ อย่างหลากหลายมิติ ขณะเดียวกันก็มีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษาเพื่อผลิตบุคลากรทางสาขาวิชาการเรียนรู้ตลอดชีวิต อาทิ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และ มหาวิทยาลัยศิลปากร ครอบคลุมทั้งปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก ตลอดจนมีงานวิจัยที่ตีพิมพ์เผยแพร่เกี่ยวกับการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์และส่งเสริมการเรียนรู้ของบุคคลจำนวนมากอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการเผยแพร่ผ่านวารสารในศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) ที่มีมากกว่า 200 เรื่อง อีกทั้ง เมื่อพิจารณา

ข้อเท็จจริงจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ยังพบอีกว่า ผู้ปฏิบัติงานขาดความเข้าใจหรือให้ความหมายการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทที่แตกต่างกันและไม่เข้าใจเป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต รวมถึงเข้าใจว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นศาสตร์เฉพาะทางครุศาสตร์และศึกษาศาสตร์เท่านั้น ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ตีความในทางแคบกว่าที่ควรจะเป็น (Office of the Education Council, 2021; Prajuablap, M., 2022) จากข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่ามีการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้อย่างกระจัดกระจาย การพัฒนาหลักการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็มีลักษณะต่างคนต่างทำ และในปัจจุบันยังไม่ได้มีการศึกษารวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในบริบทสังคมไทยอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้ไม่ปรากฏข้อมูลทางวิชาการว่าการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในประเทศไทยทำอะไรไปแล้วบ้าง และมีช่องว่าง (gap) ที่ต้องพัฒนาในด้านใดอีก เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการและสภาพปัญหาของสังคมไทย

การวิจัยนี้ จึงมีเป้าหมายรวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในบริบทสังคมไทยด้วยกระบวนการทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต (Scoping Review) ซึ่งเป็นการศึกษาที่มีคุณลักษณะเฉพาะเน้นสำรวจขอบเขตของหัวข้อหรือประเด็นการวิจัยในเรื่องนั้น ๆ ที่มีการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง เพื่อตอบคำถามว่าแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ใช้อยู่ในบริบทสังคมไทยนั้น ได้นำไปใช้ในเรื่องอะไรบ้าง หลังจากนั้น นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลวิจัยที่มีอยู่มาพัฒนาต่อยอดเป็นกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทยให้ชัดเจนขึ้น ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการนำไปส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในสังคมไทยของหน่วยงานต่าง ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในบริบทสังคมไทยด้วยกระบวนการทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต (Scoping Review)
2. เพื่อพัฒนารอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทยให้มีความชัดเจนด้วยการบูรณาการองค์ความรู้ด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีอยู่อย่างหลากหลายในประเทศไทย สำหรับการนำไปใช้ประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในสังคมไทยของหน่วยงานต่าง ๆ

การทบทวนวรรณกรรม

การเรียนรู้ตลอดชีวิต

การเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) เป็นกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลที่ผสมผสานระหว่างการเรียนรู้กับการดำเนินชีวิต ครอบคลุมกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับคนทุกช่วงวัยและทุกบริบทของชีวิต ได้แก่ การเรียนรู้จากการศึกษาในระบบโรงเรียน (formal education) การศึกษานอกระบบโรงเรียน (non-formal education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (informal education) โดยมีความเชื่อว่าการเรียนรู้ของมนุษย์ไม่ได้เกิดขึ้นและสิ้นสุดลงเมื่อบุคคลสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียน มหาวิทยาลัย หรือสถาบันที่เป็นทางการสำหรับจัดการศึกษาเท่านั้น แต่ยังสามารถเกิดได้จากทุกพื้นที่ที่มีความหลากหลาย โดยมีหลักการพื้นฐานเพื่อทำความเข้าใจว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีลักษณะเป็นอย่างไร จำนวน 5 ประการ คือ (1) เป็นการเรียนรู้ของกลุ่มทุกช่วงวัย ทุกสถานภาพ และทุกกลุ่มเป้าหมาย (2) เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากทุกระดับการศึกษาตั้งแต่ปฐมวัย ประถมศึกษามัธยมศึกษา อาชีวศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่ และ อุดมศึกษา (3) เป็นการยอมรับผลลัพธ์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากรูปแบบ ทั้งจากในโรงเรียน นอกโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย หรือ การดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ (4) เป็นการเรียนรู้อยู่ตรงกลางทำหน้าที่เชื่อมโยงทุกรูปแบบการศึกษาที่บุคคลได้รับ และ (5) เป็นการเรียนรู้ที่มี

วัตถุประสงค์หลากหลายตามความต้องการและความสนใจของบุคคล (UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2022)

ประเทศไทยได้กำหนดให้การจัดการศึกษาต้องเป็นการศึกษาตลอดชีวิตของประชาชน โดยการศึกษาตลอดชีวิตเป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่ผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ (formal education) การศึกษานอกระบบ (non-formal education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (informal education) (Ministry of Education, 1999) ดังนี้ 1) การศึกษาในระบบ คือ รูปแบบการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตรระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน 2) การศึกษานอกระบบ คือ การศึกษารูปแบบที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะมีความเหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคล 3) การศึกษาตามอัธยาศัย คือ การศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ

หากพิจารณาดัชนีการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประเทศไทย ในปี 2563 พบว่า การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้ส่งผลให้ประชากรมีสมรรถนะด้านสุขภาวะ (ค่า 0.70) ด้านการเงิน (ค่า 0.53) ความเป็นพลเมือง (ค่า 0.71) และสมรรถนะด้านสิ่งแวดล้อม (0.52) ซึ่งได้อยู่ในระดับดีทุกด้าน (Office of the Education Council, 2021) สะท้อนให้เห็นว่าการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่ผ่านมามีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคนในหลายมิติทั้งสุขภาพ การเงิน ความเป็นพลเมือง และสิ่งแวดล้อม ด้วย

Pumsarai et al. (2023) ทำการศึกษาพบว่าในระหว่างปี พ.ศ. 2554-2563 มีการตื่นตัวตีพิมพ์เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในวารสารศึกษาศาสตร์ปริทัศน์และวารสาร Kasetsart Journal of Social Science 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ การจัดอบรมให้ความรู้ การส่งเสริมการเรียนรู้ รูปแบบการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งการตีพิมพ์บทความวิจัยในวารสารทางวิชาการเป็นตัวสะท้อนถึงผลลัพธ์ของการทำงานที่ผ่านมาของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การเรียนรู้ตลอดชีวิต ยังมีเป้าหมายวัตถุประสงค์และกิจกรรมที่แตกต่างหลากหลาย เพื่อให้ตอบสนองความต้องการและความจำเป็นของบุคคลตามบริบทสภาพแวดล้อมและสังคม จากความหลากหลายของเป้าหมายการเรียนรู้ตลอดชีวิตข้างต้น จึงเป็นช่องว่างทางความรู้ (knowledge gap) ที่สำคัญของการศึกษาว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทยเกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในด้านใดบ้าง และสามารถพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีได้อย่างไร เพื่อใช้ประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตต่อไป

การทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต

การทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต (Scoping Review) เป็นกระบวนการศึกษาสำรวจขอบเขตของหัวข้อหรือประเด็นการวิจัยในเรื่องต่าง ๆ ที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่อย่างแพร่หลายและกระจัดกระจาย เพื่อให้สามารถจัดกลุ่มหรือขอบเขตการวิจัยนั้นให้เป็นหมวดหมู่ได้ (Arksey & O'Malley, 2005) โดยการทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขตมักใช้ในหัวข้อการวิจัยที่ยังใหม่หรืองานวิจัยมีความหลากหลายสูงซึ่งยังไม่สามารถระบุขอบเขตของเนื้อหานั้นได้ คำถามการวิจัยด้วยวิธีการทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต จึงมีลักษณะกว้างกว่าการกำหนดคำถามการวิจัยทั่วไป (Munn et al., 2018)

อย่างไรก็ตามการทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต มีลักษณะคล้ายคลึงกับการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ (Systematic Review) คือ เป็นรูปแบบของการศึกษาในระดับทุติยภูมิ (Secondary Study) จากงานวรรณกรรมหรืองานวิจัยในศาสตร์สาขาต่าง ๆ แต่มีความแตกต่างในด้านกระบวนการที่รัดกุม เข้มงวดกับการคัดเลือกและประเมินผลการวิจัยที่นำมาศึกษา ประกอบกับมีขั้นตอนที่มากกว่า (Kummatid & Markrat,

2016) ซึ่งสามารถสรุปความแตกต่างของการทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต และการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบได้ดังนี้

ตารางที่ 1 ความแตกต่างของการทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต (Scoping Review) และการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ (Systematic Review)

ประเด็นเปรียบเทียบ	การทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต (Scoping Review)	การทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ (Systematic Review)
วัตถุประสงค์	สำรวจขอบเขตและความหลากหลายของวรรณกรรมหรือการวิจัย และระบุช่องว่างของการวิจัย	สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากผลของการวิจัยในเรื่องเดียวกัน แต่แตกต่างกันที่กลุ่มตัวอย่าง พื้นที่วิจัย ระยะเวลาและเครื่องมือการวิจัย
รูปแบบของการศึกษา	เป็นการวิจัยในระดับทุติยภูมิ (Secondary Study)	
ความเข้มงวดในการประเมินคุณภาพงานวิจัยที่นำมาศึกษา	ไม่มีการประเมินคุณภาพ แต่มีการประเมินในเบื้องต้นว่าตรงตามเกณฑ์ที่จะนำมาศึกษาหรือไม่	มีการประเมินคุณภาพงานวิจัยและความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลอย่างเข้มงวดและรัดกุม
ความเหมาะสมของการใช้	หัวข้อของการวิจัยที่มีความใหม่หรือมีความหลากหลายสูง กระจายตัว และกว้างขวาง	หัวข้อการวิจัยที่มีอยู่โดยทั่วไป แต่มีความแตกต่างในวิธีปฏิบัติที่หลากหลาย เพื่อนำความรู้ไปใช้เป็นแนวปฏิบัติได้

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้กระบวนการทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต (Scoping Review) มุ่งเน้นการสำรวจขอบเขตของหัวข้อหรือประเด็นการวิจัยในเรื่องนั้น ๆ ที่มีการเผยแพร่อย่างแพร่หลายและกระจาย การทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต ช่วยให้เห็นความเชื่อมโยงของเนื้อหาการวิจัยในเรื่องนั้น ๆ ได้อย่างชัดเจน และสามารถจัดกลุ่มหรือขอบเขตของงานวิจัยในเรื่องที่มีอยู่ รวมถึงสามารถระบุช่องว่างของการวิจัยได้อีกด้วย (Gap) (Arksey & O'Malley, 2005) ดำเนินการศึกษาออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดวิธีการสืบค้นงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษานี้ เกี่ยวข้องกับการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในด้านต่าง ๆ กำหนดวิธีสืบค้นจากงานวิจัยที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในระบบฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของประเทศไทย (Thaijo) ผ่านเว็บไซต์ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย ที่ตีพิมพ์ในช่วงเวลา 10 ปี (ระหว่างปี พ.ศ. 2558-2567) ซึ่งสืบค้นจากคำสำคัญอย่างเฉพาะเจาะจง (keywords) คือคำว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิต มีเกณฑ์การคัดเข้า (inclusion criteria) คือ ต้องเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมิติต่าง ๆ และตีพิมพ์ระหว่างปี พ.ศ. 2558-2567 และเป็นงานวิจัยที่มีกลุ่มเป้าหมายกว้าง รวมถึงเป็นการศึกษาวิจัยเฉพาะในพื้นที่ประเทศไทยเท่านั้น และมีเกณฑ์การคัดออก (exclusion criteria) คือ เป็นงานวิจัยที่เผยแพร่เฉพาะบทความย่อ หรือไม่สามารเข้าถึงแหล่งเผยแพร่บทความฉบับเต็มได้หรือมีลักษณะศึกษาในกลุ่มตัวอย่าง หรือประชากรในวงแคบ เช่น ชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ชั้นเรียน/ห้องเรียนหนึ่ง โรงเรียนใดโรงเรียนหนึ่ง มหาวิทยาลัยใดมหาวิทยาลัยหนึ่ง เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยทำการค้นคว้าและสืบค้นบทความวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ตามขอบเขตและคำสำคัญ พร้อมทั้งอ่านรายละเอียดเบื้องต้น อาทิ ชื่อเรื่อง บทคัดย่อ หรือคำสำคัญ เมื่อพบงานวิจัยที่คาดว่าจะมีความเกี่ยวข้อง จะทำการศึกษารายละเอียดงานวิจัยเพื่อพิจารณาว่าผ่านเกณฑ์คัดเข้า (inclusion criteria) และเกณฑ์การคัดออก (exclusion criteria) หรือไม่ หลังจากนั้น เมื่อได้บทความวิจัยที่ผ่านเกณฑ์ ผู้วิจัยทำการศึกษารายละเอียดในงานวิจัยเพื่อสกัดข้อมูลและพิจารณาความเชื่อมโยงของงานวิจัยต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ซึ่งมีบทความวิจัยที่ผ่านเกณฑ์สำหรับการศึกษาทั้งสิ้น จำนวน 69 บทความ

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูล

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยสกัดข้อมูลจากงานวิจัยที่ผ่านเกณฑ์และถูกคัดเลือกลงในตาราง ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อการวิจัย ปีที่ตีพิมพ์ ชื่อผู้แต่ง ชื่อวารสารที่ตีพิมพ์ กลุ่มเป้าหมายและประเด็นหลักหรือองค์ความรู้หลักที่เป็นผลจากการศึกษา หลังจากนั้น ผู้วิจัยประยุกต์การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสังเคราะห์แก่นสาระหลัก (Thematic Synthesis) (Thomas & Harden, 2008) ประกอบด้วยขั้นตอนตีความข้อมูลในบทความวิจัย พร้อมทั้งกำหนดหัวข้อหลักหรือคำสำคัญให้กับเนื้อหา ต่อมานำหัวข้อหลักหรือคำสำคัญหลักมาจัดกลุ่ม จัดหมวดหมู่ข้อมูลที่คล้ายกันให้มาอยู่กลุ่มเดียวกันในลักษณะของแก่นสาระหลัก (Themes) และนำเสนอข้อมูลหัวข้อหลักในภาพรวมด้วยรูปแบบการพรรณนา แผนภาพ และตาราง

ภายหลังการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้กลุ่มและหมวดหมู่ข้างต้น ขั้นตอนต่อมา ผู้วิจัยได้พัฒนากรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย (Conceptualization) ในระดับที่สูงขึ้น โดยการนำกลุ่มหรือหมวดหมู่ที่ได้จัดไว้และมีความเชื่อมโยงกัน มีแนวโน้มร่วมกัน หรือมีความสอดคล้องกัน มาควมรวมให้อยู่ในกลุ่มเดียวกันอีกครั้ง ภายใต้การยึดโยงกับบริบทสังคมไทย ด้วยการสร้างแก่นสาระหลักใหม่เชิงตีความ (Generating Analytical Themes) อันเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการสังเคราะห์แก่นสาระหลัก (Thematic Synthesis) ซึ่งถือเป็นกระบวนการก้าวข้ามข้อสรุปข้อมูลไปสู่การตีความและพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง 2 ข้อ ดังนี้

ผลการรวบรวมความรู้ที่เกี่ยวข้องกับนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในบริบทสังคมไทยด้วยกระบวนการทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต (Scoping Review)

ผลการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการตีพิมพ์เผยแพร่ กลุ่มเป้าหมาย และลักษณะของการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้ ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการตีพิมพ์เผยแพร่

ในระยะ 10 ปี (พ.ศ. 2558 - 2567) พบว่า มีบทความที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตตีพิมพ์เผยแพร่บนระบบฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของประเทศไทย (Thaijo) จำนวนทั้งสิ้น 168 บทความ และมีบทความวิจัยที่ผ่านเกณฑ์คัดเข้าจำนวน 69 บทความวิจัย รายละเอียดปรากฏตามตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงรายละเอียดการคัดเลือกบทความวิจัยและบทความวิจัยที่ผ่านเกณฑ์คัดเข้า

ปีที่ตีพิมพ์	จำนวนบทความที่ตีพิมพ์บน ThaiJo	จำนวนบทความวิจัยที่ผ่านเกณฑ์
2558	8	4
2559	13	6
2560	8	5
2561	10	4
2562	18	7
2563	14	4
2564	16	3
2565	14	10
2566	34	16
2567	33	10
รวม	168	69

จากตารางที่ 2 ในระยะ 10 ปี มีการตีพิมพ์บทความในฐานมากที่สุด 3 ลำดับแรกในปี 2566 (34 บทความ) ในปี 2567 (33 บทความ) และในปี 2562 (18 บทความ) โดยปีที่มีบทความวิจัยที่ผ่านเกณฑ์การคัดเลือกสำหรับนำมาศึกษาต่อมากที่สุด 3 ลำดับแรก คือ ปี 2566 (16 บทความ) ปี 2565 และ 2567 (10 บทความ) และปี 2562 (7 บทความ)

เมื่อพิจารณาจำนวนวารสารที่ตีพิมพ์ พบว่า มีการตีพิมพ์ลงวารสาร จำนวน 53 วารสาร สามารถแบ่งประเภทสาขาวิชาของวารสารที่มีการตีพิมพ์ได้ โดยมากที่สุด คือ วารสารทางมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ จำนวน 30 วารสาร (ร้อยละ 56.60) วารสารทางศึกษาศาสตร์และครุศาสตร์ จำนวน 11 วารสาร (ร้อยละ 20.75) วารสารทางวิจัยและพฤติกรรมศาสตร์ จำนวน 7 วารสาร (ร้อยละ 13.21) วารสารทางนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ จำนวน 3 วารสาร (ร้อยละ 5.66) และ วารสารทางวิทยาศาสตร์สุขภาพ จำนวน 2 วารสาร (ร้อยละ 3.78) ตามลำดับ

ตอนที่ 2 กลุ่มเป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย

จากการวิเคราะห์การนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย พบว่า มีการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์กับกลุ่มเป้าหมายครอบคลุมทุกช่วงวัย ตั้งแต่วัยเด็ก นักเรียน นักศึกษา วัยแรงงาน และวัยผู้สูงอายุ รวมถึงผู้มีความหลากหลายทางสถานภาพทางสังคม โดยกลุ่มเป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีผู้กล่าวถึงมากที่สุด 10 ลำดับแรก ได้แก่ กลุ่มทุกช่วงวัยไม่เจาะจง (N=18), นักเรียนและนักศึกษา (N=9), ครูในระบบ นอกกระบบ และภูมิปัญญา (N=9), ผู้สูงอายุ (N=9), ครอบครัว (N=3), ผู้เรียนนอกกระบบ (N=3), เยาวชน (N=2), พยาบาลวิชาชีพ (N=2), เกษตรกรและประมง (N=2), และ เด็กและเยาวชนด้อยโอกาส (N=2) ซึ่งสามารถจัดกลุ่มเป้าหมายออกเป็น 4 กลุ่มตามคุณลักษณะของกลุ่มเป้าหมายได้ดังนี้

<p>กลุ่มเป้าหมายตามช่วงวัย (42 บทความ)</p> <ul style="list-style-type: none"> • ทุกช่วงวัยไม่เจาะจง (18 บทความ) • เยาวชน (2 บทความ) • นักเรียน/นักศึกษา (9 บทความ) • ผู้เรียนนอกระบบ (3 บทความ) • วัยแรงงาน (1 บทความ) • ผู้สูงอายุ (9 บทความ) 	<p>กลุ่มวิชาชีพ/อาชีพ (18 บทความ)</p> <ul style="list-style-type: none"> • เกษตรกร และประมง (2 บทความ) • ครูในระบบ นอกระบบ และครูภูมิปัญญา (9 บทความ) • สื่อมวลชน (1 บทความ) • ทหาร (1 บทความ) • นักบัญชี (1 บทความ) • ภัณฑารักษ์ (1 บทความ) • พยาบาล (2 บทความ) • นักสารสนเทศ (1 บทความ)
<p>กลุ่มเป้าหมายเฉพาะ (4 บทความ)</p> <ul style="list-style-type: none"> • เด็กและเยาวชนด้อยโอกาส (2 บทความ) • พระสงฆ์ (1 บทความ) • กลุ่มสตรี (1 บทความ) 	<p>กลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ (5 บทความ)</p> <ul style="list-style-type: none"> • ครอบครัว (3 บทความ) • นักท่องเที่ยว (1 บทความ) • ภาศึเครือข่ายการศึกษา (1 บทความ)

แผนภาพที่ 1 กลุ่มเป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทยจำแนกตามสถานภาพทางสังคม

จากภาพที่ 1 แสดงให้เห็นว่ามีการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์มากที่สุดในกลุ่มเป้าหมายตามช่วงวัย จำนวน 42 บทความ (ร้อยละ 60.87) กลุ่มวิชาชีพ/อาชีพ จำนวน 18 บทความ (ร้อยละ 26.09) กลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ จำนวน 5 บทความ (ร้อยละ 7.25) และ กลุ่มเป้าหมายเฉพาะ จำนวน 4 บทความ (ร้อยละ 5.79) ตามลำดับ

ตอนที่ 3 ลักษณะของการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้ในบริบทสังคมไทย

ผู้วิจัยได้ทบทวนข้อมูลในตารางสรุปบทความวิจัยทั้ง 69 บทความ พบว่า ในบริบทสังคมไทยมีการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์รวมทั้งสิ้น 138 ประเด็น มีลักษณะกระจายทั้งด้านการนำไปใช้ประโยชน์กับกลุ่มเป้าหมายและเนื้อหาอย่างหลากหลายวัตถุประสงค์ เพื่อให้เกิดความชัดเจนว่ามีการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้ในลักษณะใดบ้าง ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมประเด็นต่าง ๆ ที่มีความใกล้เคียงกันนำมาจัดให้อยู่ในกลุ่มก่อนเดียวกัน ในขั้นตอนนี้ ทำให้สามารถจัดหมวดหมู่การนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้ในบริบทสังคมไทยได้ทั้งหมด 24 หมวดหมู่ ประกอบด้วย (1) การพัฒนาตนเองและคุณภาพชีวิต (2) การพัฒนาองค์กร (3) การพัฒนาความฉลาดรู้ทางดิจิทัล (4) การพัฒนาความรู้ด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน (5) การพัฒนาคุณลักษณะของผู้เรียนรู้ (6) การพัฒนาการมีส่วนร่วมจัดการเรียนรู้ (7) การพัฒนาทักษะชีวิต (8) การพัฒนาธรรมาภิบาล (9) การพัฒนานวัตกรรมทางสังคม (10) การพัฒนาภูมิปัญญาและองค์ความรู้ในท้องถิ่น (11) การพัฒนาเกษตรกรและการแปรรูป (12) การพัฒนาความรู้ด้านสุขภาพ (13) การส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราช (14) การพัฒนาความรู้ทางสังคม (15) การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ (16) การส่งเสริมการเรียนรู้ (17) การปรับตัวของบุคคล (18) การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ (19) การพัฒนาการจัดการศึกษาและการเรียนรู้

- (20) การส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง (21) การพัฒนาวิชาชีพและอาชีพ (22) การส่งเสริมหลักสูตรทางศาสนา (23) การพัฒนาการท่องเที่ยว และนันทนาการ และ (24) การพัฒนาครอบครัว สรุปลงเป็นภาพดังนี้

หมวดหมู่ของการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย	
• การพัฒนาตนเองและคุณภาพชีวิต	• การส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชา
• การพัฒนาองค์กร	• การพัฒนาความรู้ทางสังคม
• การพัฒนาความฉลาดรู้ทางดิจิทัล	• การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์
• การพัฒนาความรู้ด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน	• การส่งเสริมการเรียนรู้
• การพัฒนาคุณลักษณะของผู้เรียนรู้	• การปรับตัวของบุคคล
• การพัฒนาการมีส่วนร่วมจัดการเรียนรู้	• การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้
• การพัฒนาทักษะชีวิต	• การพัฒนาการจัดการศึกษาและการเรียนรู้
• การพัฒนาธรรมาภิบาล	• การส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง
• การพัฒนานวัตกรรมทางสังคม	• การพัฒนาวิชาชีพและอาชีพ
• การพัฒนาภูมิปัญญาและองค์ความรู้ในท้องถิ่น	• การส่งเสริมหลักสูตรตามศาสนา
• การพัฒนาเกษตรกรรมและการแปรรูป	• การพัฒนาการท่องเที่ยวและนันทนาการ
• การพัฒนาความรู้ด้านสุขภาพ	• การพัฒนาครอบครัว

แผนภาพที่ 2 หมวดหมู่ของการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย

ผลการพัฒนารอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย

ผู้วิจัยได้พัฒนารอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย (Conceptualization) ในระดับที่สูงขึ้น โดยการนำกลุ่มหรือหมวดหมู่ที่ได้จัดไว้และมีความเชื่อมโยงกันหรือมีความสอดคล้องกันมาควมรวมให้อยู่ในกลุ่มเดียวกันอีกครั้ง ด้วยการสร้างแก่นสาระหลักใหม่เชิงตีความ (Generating Analytical Themes) ขึ้นตอนนี้ ทำให้สามารถควมรวมหมวดหมู่ของการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทยจาก 24 หมวดหมู่ ให้เป็นกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย จำนวน 3 ระดับ คือ การเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับนโยบาย ระดับโครงสร้างทางสังคม และระดับปัจเจกบุคคล ดังนี้

1) การเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับนโยบาย (Policy): การเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับนี้ เป็นการนำหลักคิดหรือแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปกำหนดเป็นนโยบายสาธารณะในการพัฒนา ปรับปรุง แก้ไข หรือปฏิรูประบบการศึกษาที่มีอยู่ของสังคมไทย เพื่อเอื้ออำนวยให้ประชากรเข้าถึงการเรียนรู้ได้อย่างเสมอภาค และเป็นฐานรากสำคัญต่อการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับอื่น ๆ กล่าวได้ว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับนโยบายเป็นบริการสาธารณะ (Public Service) ที่รัฐต้องจัดให้กับประชาชนทุกคน ประกอบด้วย (1) การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ (2) การพัฒนาการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ (3) การพัฒนาการมีส่วนร่วมจัดการเรียนรู้ (4) การส่งเสริมการเรียนรู้ และ (5) การส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง

2) การเรียนรู้ตลอดชีวิตที่อยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคม (Social Structure): การเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับนี้ เกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างทางสังคมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบัน อาทิ สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ทางสังคมให้ระบบสังคมดำรงอยู่ไว้ได้ หรือมีลักษณะเป็น

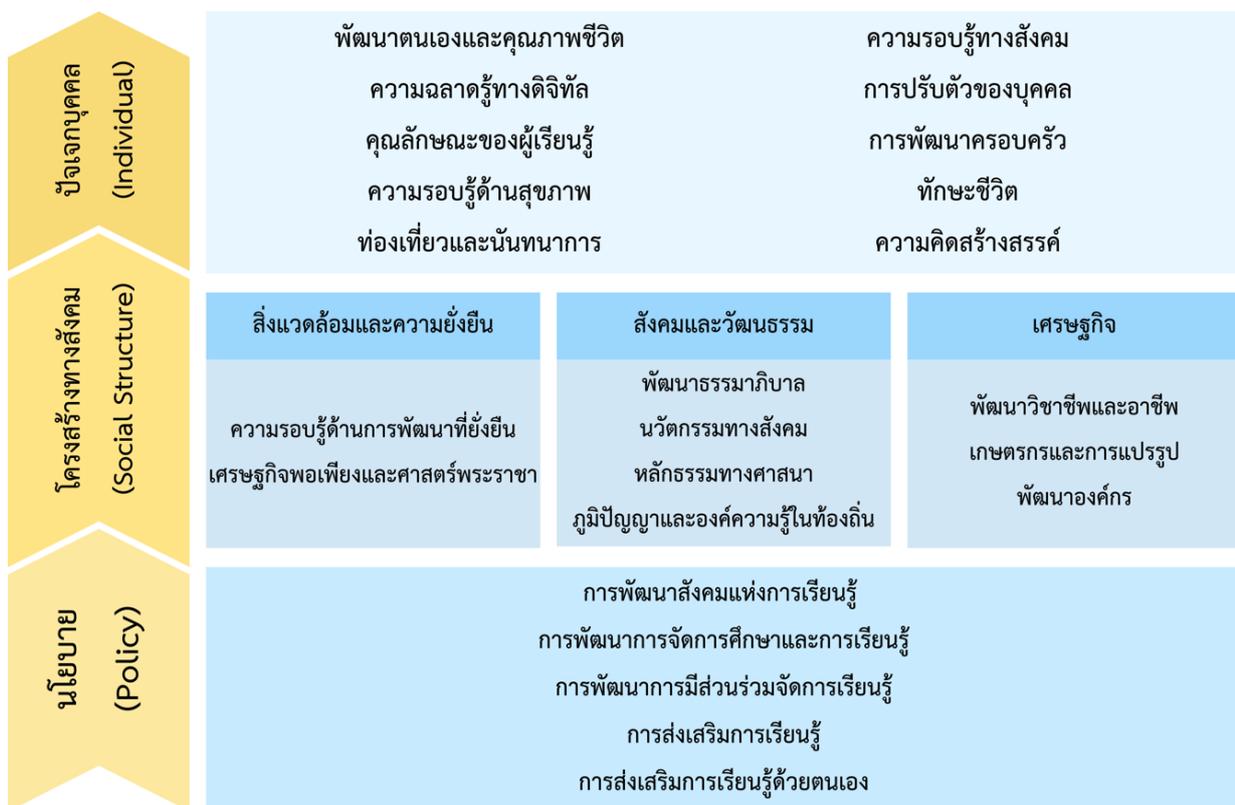
กระบวนการขัดเกลาทางสังคมให้กับสมาชิกหรือบุคคลในสังคม ผู้รับผิดชอบการจัดการจัดการกระบวนการเรียนรู้ในระดับโครงสร้างทางสังคมส่วนใหญ่จะเป็นระบบสังคมนั้น ๆ ประกอบด้วย 3 ระบบย่อยทางสังคม ดังนี้

2.1) สิ่งแวดล้อมและความยั่งยืน ประกอบด้วย การพัฒนาที่ยั่งยืน และเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราช

2.2) สังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วย การพัฒนาธรรมาภิบาล นวัตกรรมทางสังคม หลักธรรมทางศาสนา และภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ในท้องถิ่น

2.3) เศรษฐกิจ ประกอบด้วย การพัฒนาวิชาชีพและอาชีพ เกษตรกรและการแปรรูป และการพัฒนาองค์กร

3) การเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับบุคคล (Individual): เกิดขึ้นภายใต้ปัจเจกบุคคล มีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการ หรือเป้าหมายในการดำเนินชีวิตของตนเอง หรือเพื่อแก้ปัญหา รับมือ และเท่าทันกับความเปลี่ยนแปลง เป็นการเรียนรู้ที่ทำให้มนุษย์อยู่รอดในการดำเนินชีวิต การเรียนรู้ในระดับนี้มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์หลากหลายเนื้อหา แต่การเรียนรู้ในระดับนี้จะเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ย่อมอยู่ภายใต้การสนับสนุนจากระบบสังคมและระดับนโยบาย ถ้าหากรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการเรียนรู้ที่ดี ก็เป็นผลให้โครงสร้างทางสังคมพัฒนาระบบนิเวศการเรียนรู้ของตนเองและบุคคลก็จะเข้าไปใช้บริการการเรียนรู้ตามความต้องการของตนเอง การเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับบุคคล ประกอบด้วย (1) การพัฒนาตนเองและคุณภาพชีวิต (2) ความฉลาดรู้ทางดิจิทัล (3) คุณลักษณะของผู้เรียนรู้ (4) ความรอบรู้ด้านสุขภาพ (5) ท่องเที่ยวและนันทนาการ (6) ความรอบรู้ทางสังคม (7) การปรับตัวของบุคคล (8) พัฒนาครอบครัว (9) ทักษะชีวิต และ (10) พัฒนาความคิดสร้างสรรค์

แผนภาพที่ 3 กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย

อภิปรายผลการวิจัย

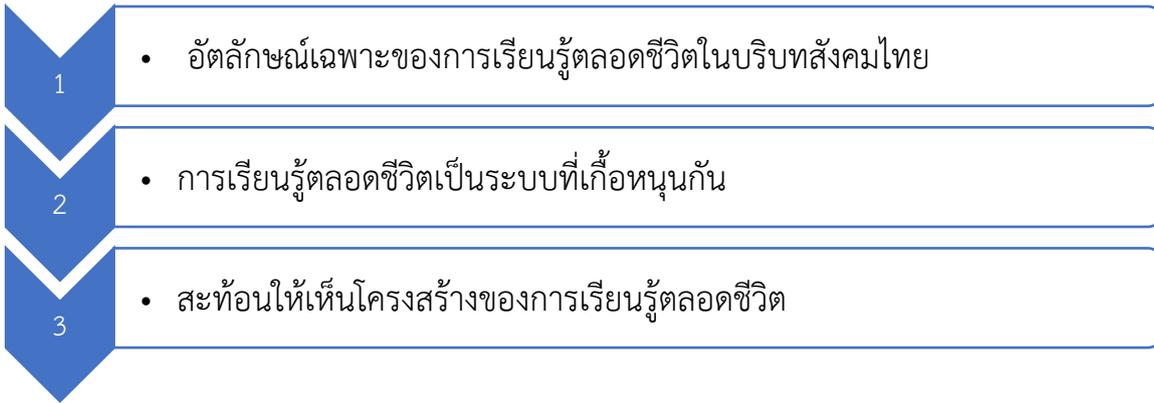
ผู้วิจัยอภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง 2 ข้อ ดังนี้

บริบทสังคมไทยมีการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในลักษณะกว้างขวางหลากหลายทั้งด้านการใช้ประโยชน์กับกลุ่มเป้าหมายและเนื้อหาโดยสามารถจัดหมวดหมู่การนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้ในบริบทสังคมไทยได้ 24 หมวดหมู่ สอดคล้องกับหลักการพื้นฐานการเรียนรู้ตลอดชีวิตของ UNESCO Institute for Lifelong Learning (2022) ที่เสนอไว้ว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้องเป็นการเรียนรู้ของกลุ่มทุกช่วงวัย ทุกสถานภาพ และทุกกลุ่มเป้าหมาย และเป็นการเรียนรู้ที่มีวัตถุประสงค์หลากหลายตามความต้องการและความสนใจของบุคคล อีกทั้งหมวดหมู่การเรียนรู้ตลอดชีวิตที่พบนั้นยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ Pumsarai et al., (2023) ที่พบว่าลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการ ประกอบด้วย 4 ประเด็นหลัก คือ การจัดอบรมให้ความรู้ การส่งเสริมการเรียนรู้ รูปแบบการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้นอกจากนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าการที่บริบทสังคมไทยมีกิจกรรมและเนื้อหาการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่หลากหลายและครอบคลุมน่าจะเป็นผลทำให้ประชากรมีสมรรถนะด้านสุขภาวะ ด้านการเงิน ด้านความเป็นพลเมืองและด้านสิ่งแวดล้อม อยู่ระดับดี ตามการศึกษาวิจัยของ Office of the Education Council (2021) ด้วย

ผลการพัฒนากรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย พบว่า กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีประกอบด้วย 3 ระดับ คือ ระดับนโยบาย ระดับโครงสร้างทางสังคม และระดับปัจเจกบุคคล นั้น โดยในระดับนโยบายที่เกี่ยวข้องการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปกำหนดเป้าหมายและพัฒนาระบบการศึกษา และระดับโครงสร้างทางสังคมซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้เพื่ออำนวยการไว้ซึ่งระบบทางสังคม สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ในหมุดหมายที่ 12 ที่มีเป้าหมายการพัฒนาให้คนไทยได้รับการพัฒนาทุกช่วงวัย มีสมรรถนะที่จำเป็นในโลกยุคใหม่ และมีคุณลักษณะตามบรรทัดฐานที่ดีของสังคม มีสมรรถนะสูงตามความต้องการของตลาดแรงงาน และเข้าถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างเสมอภาค (Office of the National Economic and Social Development Council, 2023) สำหรับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งมีลักษณะเป็นเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่มีความหลากหลายด้านเนื้อหานั้น สอดคล้องกับ UNESCO Institute for Lifelong Learning (2022) ที่เสนอหลักการพื้นฐานของการเรียนรู้ตลอดชีวิตไว้ว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นพื้นที่การเรียนรู้ตรงกลาง ทำหน้าที่เชื่อมโยงทุกรูปแบบการศึกษาที่บุคคลได้รับ และเป็นการเรียนรู้ที่มีวัตถุประสงค์หลากหลายตามความต้องการและความสนใจของบุคคล

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขตเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย ทำให้ทราบว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิตไม่ใช่ศาสตร์ที่จำกัดอยู่ในวงครุศาสตร์หรือศึกษาศาสตร์เท่านั้น แต่มีลักษณะเป็นสหวิทยาการที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์แขนงต่าง ๆ อาทิ สาขามนุษยศาสตร์ สาขานโยบายสาธารณะ สาขาพัฒนาสังคม สาขาการจัดการ สาขาพระพุทธศาสนา สาขาเศรษฐศาสตร์ และ สาขาสาธารณสุขศาสตร์ สะท้อนได้จากงานวิจัยที่มีการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้ประโยชน์กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเด็นต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ดังแผนภาพที่ 4

แผนภาพที่ 4 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

นอกจากนี้ จากผลของการวิจัยด้วยกระบวนการทบทวนวรรณกรรมแบบกำหนดขอบเขต (scoping review) ได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยที่น่าสนใจ 3 ประการ คือ

1. อัตลักษณ์เฉพาะของการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย: การเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทยมีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ (identity) คือ การผสมผสานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเป็นศาสตร์พระราชชาติของประเทศไทย และสอดแทรกธรรมาภิบาล ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทยเข้าไปในกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งช่วยสืบทอดให้อัตลักษณ์ของไทยอยู่ต่อไปได้แม้กาลเวลาจะเปลี่ยนไป

2. การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นระบบที่เกี่ยวเนื่องกัน: กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีสะท้อนให้เห็นว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิตไม่ใช่กระบวนการการเรียนรู้ของบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่เป็นพหุปัจจัยที่ทำหน้าที่สัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกันและกัน กล่าวคือ ระดับนโยบาย เป็นกระบวนการ “ต้นน้ำ” ที่ผู้มีอำนาจสามารถกำหนดทิศทาง สนับสนุนหรือขัดขวางกีดกันการเรียนรู้ตลอดชีวิตในภาพรวม ระดับโครงสร้างทางสังคม คือ “กลางน้ำ” ที่แปลงนโยบายมาสู่การปฏิบัติหรือทำให้เกิดการเรียนรู้จริง และระดับบุคคล เป็นปลายทาง หรือ “ปลายน้ำ” ที่รับผลจากทั้งสองระดับและดำเนินการเรียนรู้ด้วยตนเอง

3. สะท้อนให้เห็นโครงสร้างของการเรียนรู้ตลอดชีวิต: หากพิจารณากรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทยด้วยการมองเชิงระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้ (learning ecosystem) จะพบโครงสร้างของการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ ระดับนโยบายจัดเป็นโครงสร้างเชิงระบบ ระดับโครงสร้างทางสังคม จัดเป็นกลไกการขับเคลื่อนการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปสู่บุคคล และระดับบุคคล เป็นจุดหมายปลายทางของการพัฒนา องค์ประกอบทั้งหลายต้องทำงานสอดประสานกัน

สรุป

ในบริบทสังคมไทยมีการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์หลากหลายมิติทั้งด้านเนื้อหาและการนำไปใช้ประโยชน์กับกลุ่มเป้าหมายในแต่ละช่วงวัย ครอบครัววัยเด็ก นักเรียน นักศึกษา วัยแรงงาน และวัยผู้สูงอายุ รวมถึงผู้มีความหลากหลายทางสถานภาพทางสังคม หากจัดหมวดหมู่ของการนำแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไปใช้ในบริบทสังคมไทย สามารถจัดได้ 24 หมวดหมู่ โดยการพัฒนากรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทยนั้น สามารถกำหนดได้ 3 ระดับ คือ การเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับนโยบาย เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายการเรียนรู้ตลอดชีวิต ระดับโครงสร้างทางสังคม เกี่ยวข้องกับ

กระบวนการขัดเกลาทางสังคมและการดำรงรักษาสถาบันทางสังคม และระดับปัจเจกบุคคล เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตามความต้องการและความสนใจของตนเอง

กล่าวได้ว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีความเกี่ยวข้องกับทุกประเด็นและทุกระบบโครงสร้างทางสังคม หากทุกฝ่ายพึงปรารถนาให้ทรัพยากรมนุษย์ของประเทศได้รับการพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างเป็นองค์รวม ทั้งกายใจ ปัญญา อารมณ์ และสังคม ทุกภาคส่วนตั้งแต่รัฐบาล สังคม ชุมชน ไปจนถึงครอบครัว ต้องร่วมกับสนับสนุนให้เกิดระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้และสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งจะส่งผลให้การเรียนรู้ตลอดชีวิตเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพในสังคมไทย และส่งผลดีต่อการพัฒนาประเทศสืบต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยที่ค้นพบว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทประเทศไทยมีหมวดหมู่ทั้งหมด 24 หมวดหมู่ แต่ไม่ปรากฏพบว่ามีหมวดหมู่ของการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเงิน (Financial Literacy) และการเรียนรู้ด้านวิทยาการผู้สูงอายุ ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญต่อการเตรียมความพร้อมประชากรวัยรุ่นและวัยแรงงานให้เป็นผู้สูงอายุที่สมบูรณ์ในอนาคต ภายใต้สถานการณ์การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในระดับสุดยอด เรื่องนี้จึงเป็นช่องว่าง (gap) สำคัญของการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาของสังคมไทย หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรศึกษา วิจัย พัฒนา หรือปรับปรุง รวมทั้งกำหนดนโยบายในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตทางด้านการเงิน และวิทยาการผู้สูงอายุให้กับประชากรกลุ่มวัยรุ่นและวัยแรงงาน

เอกสารอ้างอิง

- Arksey & O'Malley. (2005). Scoping Studies: Towards A Methodological Framework. *International Journal of Social Research Methodology*, 8(1), 19-32.
- Constitution Drafting Commission. (2017). *Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560*. Retrieved December 29, 2024, from https://cdc.parliament.go.th/draftconstitution2/ewt_dl_link.php?nid=1460&filename=index
- Kummatid, A., & Markrat, M., (2016). Using the Systematic Review to Provide a Complete Summary on a Research Question in Evidence-Based Practice: A 3-Steps Method. *The Southern College Network Journal of Nursing and Public Health*, 3(3), 246-259.
- Ministry of Education. (1999). *National Education Act B.E.2542*. Retrieved December 29, 2024, from <https://www.ratchakitcha .soc.go.th/DATA/PDF/2542/A/074/1.PDF>
- Munn, Z., Peters, M. D. J., Stern, C., Tufanaru, C., McArthur, A., & Aromataris, E. (2018). Systematic Review or Scoping Review? Guidance for Authors When Choosing Between a Systematic or Scoping Review Approach. *BMC Medical Research Methodology*, 18(1), 143.
- Office of the Education Council. (2021). *Monitoring and Evaluating Education for Lifelong Learning in Thailand*. Bangkok: Prikwaen Graphic.
- Office of the Education Council. (2021). *Thailand Lifelong Learning Index 2563*. Retrieved December 29, 2024, from <https://backoffice.onec.go.th/uploads/Book/1879-file.pdf>
- Office of the National Economic and Social Development Council. (2023). *The Thirteenth National Economic and Social Development Plan (2023-2027)*. Retrieved May 29, 2025, from https://www.nesdc.go.th/article_attach/article_file_20230615134223.pdf

- Prajuablap, M. (2022). Lifelong Learning Policy in Thailand. *Journal of Local Management and Development Pibulsongkram Rajabhat University*, 2(1), 68-82.
- Prajuablap, M. (2023). Administrative Principle of Learning Center to Promote Lifelong Learning. *Journal of Academic Surindra Rajabhat*, 1(5), 97-112.
- Pumsarai, P., Thammakittipob, V., & Tantawutho, V. (2023). Educator's Awareness on Publishing Article Leading Lifelong Learning in Academic Journal, Kasetsart University. *Journal of Multidisciplinary in Humanities and Social Sciences*, 6(6), 2856–2871.
- Thomas, J., & Harden, A. (2008). Methods for the Thematic Synthesis of Qualitative Research in Systematic Review. *BMC Medical Research Methodology*, 8, 45.
- UNESCO Institute for Lifelong Learning. (2022). *Making Lifelong Learning A Reality A Handbook*. Hamburg: UNESCO.